

Pramene k poznaniu života Jána Herkela dodnes poznáme neúplne . Ján Herkel krstili 22. januára 1786 v námestovskej fare, narodil sa teda v niektorý deň pred 22. januárom 1786 v dedinke Vavrečka, ako svedčí výpis z matriky Námestovskej farnosti: *“Baptisatus: die 22. 1. 1786; Nomen Baptisati: Joanes: Nomina Parentum: Andreaset Mana Hrkely; Nomina Patrinorum: Josephus Holma, Dorothea Missudik; Locus Originis: Vavrecka; Minister: P. Firmy.“*

Detstvo prežil v rodnej obci, ako to môžeme usúdiť aj z jeho prozaického príspevku Premena v almanachu Zora (1836). Dojmy z detstva mal bohaté. Okolitá hornatá príroda mu poskytovala možnosť pre zábavy i citové hĺbanie. Tu však aj najlepšie videl biedu a utrpenie oravských ľudí, roľníkov, valachov i plátenníkov, ktorých gniavil feudalizmus. Vavrečka leží neďaleko poľskej jazykovej oblasti, mal možnosť poznať aj poľštinu, čo malo zaiste vplyv na jeho neskoršie jazykovedné usmernenie i všeslovanské myslenie. Mladého Herkela, ako syna v obci vždy váženej rodiny, poslali na štúdiá. Nepodarilo sa zistiť, kde navštevoval najnižšie triedy. Podľa Herkelovho vlastnoručne písaného rukopisu z roku 1836 však vieme, že po vychodení najnižších tried študoval v humanistických školách v reholi piaristov. Po skončení humanistických škôl bol v rokoch 1808-1811 učiteľom na piaristickom gymnáziu v Ružomberku. Zanechajúc učiteľské povolanie odobral sa na ďalšie štúdiá do Pešti, kde navštevoval najskôr filozofický kurz, ktorý trval dva roky. Ako 27-ročný študoval právo na peštianskej právnickej fakulte v rokoch 1813-1816. V tom čase v Pešti pôsobil aj jeho spolu rodák Ján Koiš, ktorý bol neskôr prísažným notárom miestodržiteľskej rady a zanechal nám v rukopise 15 zväzkový všeslovanský slovník. Od roku 1813 pôsobil v Budíne jasenický rodák Martin Hamuljak, ktorý sústredil okolo seba aj ďalších rodákov z Oravy. Ján Herkel bol s Hamuljakom a Koišom v blízkom vzťahu, čo sa prejavilo neskôr pri zakladaní Spolku milovníkov reči a literatúry slovenskej roku 1834. Tu sa začali formovať aj Herkelove názory na slovanskú vzájomnosť. Po skončení právnických štúdií na peštianskej univerzite sa J. Herkel 14 rokov staral o výchovu detí baróna Jozefa Wenckheima, hlavného župana z Aradu v rokoch 1817-1831. Herkelovo učiteľské pôsobenie pred príchodom do Pešti, ale najmä po skončení právnickej fakulty svedčí o jeho kladnom vzťahu k pedagogickému povolaniu. Ako vychovávateľ u Wenckheima sa zdržiaval so svojimi chovancami v Pešti, kde mali lepšie podmienky pre vzdelávanie. Herkel mal možnosť oboznámiť sa s jazykmi južných Slovanov ako vychovávateľ cez prázdniny, keď cestoval so svojimi chovancami po Chorvátsku, až k jadranskému pobrežiu. Bližšie poznanie

juhoslovanských jazykov len podporilo názor o veľkej podobnosti všetkých slovanských rečí, čo ho povzbudzovalo aj k napísaniu všeslovanskej gramatiky. Po príchode do Pešti sa J. Herkel ocitol v kruhu svojich starých priateľov z Oravy. Povzbudený a podporovaný najmä M. Hamuljakom usilovne pracoval na svojej všeslovanskej gramatike, ktorú dokončil roku 1825. Do tohto dlela Herkel vložil všetky svoje teoretické vedomosti i praktické skúsenosti a utvoril gramatické pravidlá, ktoré mali slúžiť dorozumievaniu všetkých Slovanov, rozvoju ich verejného a duchovného života. Herkelov všeslovanský jazyk je však utvorený umele a bez vedeckého podkladu, a preto nemohol mať praktický dosah medzi slovanskými národmi. Z obdobia Herkelovho pôsobenia v Pešti vieme o udalosti, ktorá pravdepodobne mala vplyv aj na jeho verejné účinkovanie. Vec súvisí so skutočnosťou, že dvadsiate a tridsiate roky minulého storočia v histórii Uhorska sú známe stúpajúcou vlnou maďarizácie. Predstavitelia maďarského politického diania chceli v najkratšom čase pomadžarčiť okolité malé slovanské národy, medzi nimi aj Slovákov. Prejavovalo sa to najmä tak, že im obmedzovali verejné používanie materinskej reči a nanucovali im maďarčinu. Keď roku 1827 slovenským evanjelikom v Lajoš-Komárne namiesto materinskej reči slovenskej zaviedli v kostole maďarčinu, obyvatelia sa proti tomu postavili. Tamojšie úrady to označili za porušovanie verejného poriadku a štyroch Slovákov za to verejne palicovali. Lajoš-komárňanskí Slováci sa však dožadovali stále svojho práva pred vyššími úradmi, pričom ich obhajcom bol peštiansky advokát Ján Herkel. Zastávanie sa Lajoš-komárňanských Slovákov malo pre Herkela pravdepodobne zlé následky. Za svojho vychovávateľského pôsobenia u Wenckheima J. Herkel si nasporil peniaze, za ktoré si kúpil v Pešti dom, čo je na tie časy skutočnosť pozoruhodná; tak sa stal aj gremiálnym (vnútorným) občanom Pešti. Herkel teda po roku 1828 pôsobil naďalej v Pešti a zúčastňoval sa na všetkých podujatiach, ktoré organizovali tamojší Slováci. Dôležitú úlohu mal Herkel v snahách pešťbudínskych Slovákov o vydávanie slovenských novín v tridsiatych rokoch minulého storočia. Po neúspešných Hamuljakových pokusoch z konca 20. rokov 19. storočia slovenskí vzdelanci v Pešťbudíne od začiatku 30. rokov sa znova snažili oživiť myšlienku vydávania slovenských novín, pričom o povolenie novín sa tentoraz uchádzal Ján Herkel, ktorý mal byť aj ich vydavateľom. Herkelov spolupracovník Michal Godra napísal už aj prvé číslo týchto novín, ktoré mali mať názov Občianske Uhersko-Slovenské noviny. Z obsahu ich prvého rukopisného čísla vidieť, že popri iných funkciách mali čeliť silnejúcemu náporu maďarizácie. Je pochopiteľné, že uhorské vládnuce kruhy predpokladali zameranie slovenských novín, a preto ich vydávanie nepovolili. Snahy o vydávanie slovenských novín

od polovice 30. rokov 19. storočia podporovali viacerí slovenskí dejatelia, najmä J. Kollár, K. Kuzmány, M. Godra a ďalší. V tom čase J. Herkel napísal žiadosť adresovanú panovníkovi v prvej polovici roku 1836. Táto Herkelova žiadosť je vzácnym dokumentom k jeho životu a svedčí aj o jeho stálom úsilí o povolenie slovenských novín, ktorým on dal názov *Nowiny Slawianské*. Zo žiadosti vyplýva, že Herkel chcel vydávať politické noviny, ktoré by boli primerané kultúrnemu stupňu čitateľov, pod čím si môžeme ľahko domysliť národnú uvedomelosť slovenského občianstva. Podľa Herkela takéto noviny by mali dve hlavné úlohy: 1. podávať politické informácie a 2. šíriť kultúru v národe. Avšak ani tento Herkelov pokus nevedol k žiadanému výsledku, pretože panovník slovenské noviny nepovolil; jednako bol ohnivkom v reťazi snáh, ktoré napokon úspešne uzatvárajú *Štúrove Slovenskje Národnje Noviny* roku 1845. Okrem účasti na snahách o povolenie slovenských novín sa stretávame s J. Herkelom roku 1834, keď M. Hamuljak spolu s A. Ottmayerom, J. Kollárom, J. Bernolákom, M. Szuchányim a s inými zakladá Spolok milovníkov reči a literatúry slovenskej v Budíne. Ján Herkel v tomto spolku nebol iba radovým členom, ale aj členom výboru, do ktorého bol zvolený roku 1835. Spolok milovníkov reči a literatúry slovenskej okrem inej mnohostrannej činnosti začal vydávať roku 1835 almanach *Zora* a v jeho druhom ročníku v roku 1836 uverejnil a J. Herkel svoj prozaický príspevok pod názvom *Premena*.

Za svojho pobytu v Pešti Herkel navštevoval svoju rodinu na Orave. Z jeho prózy *Premena* sa dozvedáme, že bol na Orave po cholerovej epidémii v jeseni roku 1831, čo je dôkazom Herkelovho vzťahu k rodnému kraju. Ján Herkel bol majiteľom domu v Pešti, kde žil s rodinou pravdepodobne až do svojej smrti. Keď mu nepovolili vydávať noviny, aktívne sa zúčastňoval na práci uvedeného Spolku, pri vydávaní almanachu *Zora* a na ostatných podujatiach, ktoré organizovali pešťbudínski Slováci. Poslednú správu o ňom máme z roku 1842, keď sa podpísal na akciu o povolenie cenzora pre slovenskú literatúru, organizovanú Jánom Kollárom. Presný dátum smrti J. Herkela nepoznáme, možno však konštatovať, že zomrel niekedy v rozpätí rokov 1842-1 853.

Dnes poznáme tri práce J. Herkela. Je to jeho *Všeslovanská gramatika Elementa universalis Linguae Slavicae*, ktorá vyšla v Budíne roku 1826, *Protimaďarizačná obrana* z roku 1826 a Herkelov prozaický príspevok v almanachu *Zora* na rok 1836 pod názvom *Premena*, o ktorom sa zmienujeme najskôr.

V próze Préměna Herkel' načrel do svojich spomienok z detstva, čo mu rozprávala matka o utrpení a biednom živote za cias kuruckých vojen. Filozoficky vychádza z myšlienky, že národy stoja proti sebe "pre nič hodnú chatrnosť, pre smiešnu predmetnosť," a tak ničia svoje hodnoty. Herkel ďalej usudzuje, že zdravý rozum má zdravé následky, duchovná temnota spôsobuje však mnohé ťažkosti. Neustály boj zdravých síl so silami duchovnej temnoty spôsobuje všetky premeny v dejinách ľudstva. Temno praveku nám zabraňuje poznať historické udalosti života našich predkov. Osudy našich Tatier sú plné zmien, ale toľko je isté, že od pradávna tu žili Slovania, čo dokazujú mená riek Hron, Váh, Orava. Jeho matka pochádzala z údolia rieky Oravy a rozprávala mu skutočné udalosti o dvoch mechoch. Za kuruckých čias matkin otec bol richtárom v dedine. Dvoch synov mu zobrali do vojska. Pretože zastával dedinčanov, kuruci ho v hore Zhorelisko zavesili na konár dolu hlavou. Takto kuruci prenasledovali aj ostatných obyvateľov obce Vavrečka. Ľudia sa skrývali v horách, ale aj tam ich kuruci našli. Dedinu Vavrečku vypálili. Otcova žena porodila v Štefanovskej hore a tam aj zomrela. Keď kurucov zahnilo cisárske vojsko, ľudia si postavili dedinu na novom mieste, blízko hory. Vrátili sa aj otcovi synovia od vojska a priniesli so sebou mece, paloše, ktoré J. Herkel roku 1831 našiel prerobené na nože na rezanie kapusty. Taký je obsah Herkelovho príspevku Préměna v almanachu Zora. Význam Herkelovej memoárovej prózy je v tom, že nám dokresľuje obraz mnohostranného advokáta a z hľadiska kultúrno-historického v nej autor podáva svojím spôsobom obraz z čias kuruckých vojen. Tento obraz je vykreslený na základe ľudového podania so silným sociálnym zameraním, v ktorom je opísané biedne postavenie oravského ľudu v tých časoch.

Všeslovanská gramatika Jána Herkela s názvom *Elementa universalis linguae a vivis dialectis eruta ot sanis logicae principiis suffulta*, je svojim rozsahom oveľa väčšia a mala aj významnejšiu úlohu v slovenských kultúrnych dejinách, najmä na poli myšlienky slovanskej vzájomnosti. Herkel dokončil toto dielo koncom roku 1825. Ešte pred vyjdením diela ho dal Herkel na posúdenie P. J. Šafárikovi, ktorý už vtedy v užších priateľských kruhoch bol známy ako horlivý pracovník na poli slovanskej vedy a dobrý znalec histórie slovanských jazykov i literatúr. Šafárik vyjadril svoju mienku o Herkelovej gramatike v liste Kollárovi 1.3. 1826. O Šafárikovom kritickom stanovisku sa Herkel dozvedel pravdepodobne od J. Kollára alebo od M. Hamuljaka. Herkel' si bol vedomý Šafárikovej autority a bol presvedčený aj o jeho znalostiach z histórie slovanských jazykov a literatúr; preto pod vplyvom jeho argumentov napr. pribral do svojej abecedy cyrilské písmená c, ch,

š, odmietajúc stále ruské ž. Rovnako pod vplyvom Šafárikovej mienky Herkel vo svojom úvode do Vseslovanskej gramatiky poznamenal, že svoje dielo predkladá tak, aby ním vyzval mužov, ktorí poznajú slovenskú reč filologicky a etymologicky, prosiac o to, aby veci, ktoré predostiera, alebo potvrdili, alebo zavrhl, alebo vhodnejšie predostreli. V dôsledku týchto Herkelových opráv a doplnkov P. J. Šafárik zmiernil svoje úplne odmietajúce stanovisko voči Herkelovej gramatike z listu Kollárovi 1. 3. 1826. Nedostatky Herkelovej gramatiky akoby Šafárik ospravedlňoval tým, že Herkel' je ešte primladý slavista. P. J. Šafárik zaradil Herkelovu gramatiku aj do svojej už dokončenej knihy *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur*, ktorá vyšla veľkým pričinením M. Hamuljaka v Budíne v druhej polovici marca 1826. Je to prvý tlačený záznam o Herkelovej gramatike, ktorá sa v tom čase ešte tlačila. Okrem Šafárikovej mienky o Herkelovej gramatike z roku 1826 poznáme aj názor J. Kollára, ktorému sa dielo zdalo predčasné, ale úmysel a cieľ' chválitebný. Toto svoje stanovisko potvrdil J. Kollár aj o desať rokov neskôr, keď vo svojej nemecky písanej rozprave *O vseslovanskej vzájomnosti* (1836) vyslovuje pranie, aby všetci slovanskí pravopisci a rozmnožovatelia abecedy uvažovali nad slovami Jána Herkela o potrebe jednoty v literatúre medzi všetkými Slovanmi, čiže o pravom panslavizme. No ešte pred vyjdeným rozpravy o slovanskej vzájomnosti Kollár vyjadril svoj vzťah k Herkelovi tým, že ho vo svojej lyricko-epickej básni *Slávy dcéra* roku 1832 zaradil do slovanského neba.

Herkelovo dielo tlačila Univerzitná kníhtlačiareň v Budíne práve v tom čase, keď sa tam tlačili aj Šafárikove *Geschichte*. Na tlačenie diela dozeral pravdepodobne M. Hamuljak, ktorému Šafárik rukopis Herkelovej gramatiky posielal okolo 10. 3. 1826. V čase tlačeného diela Šafárik sa on neprestáva zaujímať, zbiera preň aj predplatiteľ'ov. Okrem toho informuje Šafárik svojich priateľ'ov v Čechách, medzi Srbmi i v Rusku o Herkelovej gramatike. V polovici decembra 1826 Herkelova gramatika ešte nebola vytlačená. Ako vyplýva zo vzájomnej korešpondencie P. J. Šafárika s M. Hamuljakom, Herkelova gramatika bola dotlačená niekedy v prvých dvoch mesiacoch roka 1827. Krátko po jej vyjdení nájdeme o nej zmienky v korešpondencii medzi vedeckými pracovníkmi v odbore slavistiky v Čechách, v Rusku, v Poľsku, ba aj v Anglicku. Rovnako ako medzi cudzími slavistami bola Herkelova gramatika známa aj v kruhoch slovenských kultúrnych pracovníkov. Je uvedená vo *Wšeobecnom Gmenoslowe Knih učencu reči a Literatúry Českoslowenské w Prešporku* 1838-1839, čo je dôkazom toho, že bola známa medzi študentmi a profesormi v Bratislave. Je zrejmé, že Herkelovu gramatiku nachádzame v knižnici M. Hamuljaka. Uvedená je v jeho

General-Katalogu, ktorý je uložený v LAMS. S Hamuljakovou knižnicou sa Herkelovo dielo dostalo neskôr do knižnice Matice slovenskej, kde je uvedená medzi Hamuljakovými knihami. Hamuljak poslal dvadsať exemplárov Herkelovej gramatiky aj svojmu priateľovi Vavrincovi Čaplovičovi, veľkému slovenskému zberateľovi kníh. Čaplovič svoju jedinečnú zbierku kníh daroval potom roku 1839 svojim rodákom na Orave a tak sa Herkelovo dielo dostalo do jeho rodiska. Herkelovu gramatiku dobre poznal aj Michal Chrástek (1825-1900), ktorý vo svojich nedokončených rukopisných Dejinách reči a literatúry slovenskej zaradil Herkela medzi slovenských literátov a jeho všeslovanskú gramatiku medzi jazykovedné diela slovanskej reči. Herkelovu gramatiku poznali aj študenti Ústavu česko-slovenského v Banskej Štiavnici, najmä horlivý Samko Ormis, ktorý na ňu upozornil aj Sama Bohdana Hroboňa v liste 10. 1. 1845 a odporúčal ju aj Ľudovítovi Štúrovi. Aký je obsah Herkelovej gramatiky? Jej názov v slovenskom preklade je: Základy všeobecného slovanského jazyka vybraté zo živých rečí a podložené zdravými zásadami logiky. Ján Herkel na začiatku hovorí o hláskosloví; potom podrobne rozoberá tvaroslovie, a to skloňovanie podstatných mien rodu mužského, ženského a stredného, skloňovanie prídavných mien a zámen, stupňovanie prídavných mien, časovanie slovíes a slovesné tvary; zmieňuje sa o neohybných čiastkach reči; v samostatnej kapitole uvádza ukážky ním navrhovaného všeslovanského jazyka; pripája ruskú a latinskú abecedu; napokon sa stručne odvoláva na literatúru. Herkel teda najviac miesta venuje skloňovaniu podstatných mien a časovaniu slovíes. Pri všetkých gramatických tvaroch najprv uvádza vzory z jednotlivých živých slovanských jazykov (ruštiny, poľštiny češtiny, srbštiny) a potom navrhuje jednotnú formu, ktorú by mali prijať všetky slovanské národy, pomocou ktorej by sa všetci Slovania medzi sebou veľmi ľahko dorozumeli. Tu treba zdôrazniť, že Herkel zaradil slovenský jazyk (dialectus Pannonicus) medzi ostatné slovanské jazyky ako rovnocenný s ruským, českým, poľským i s južnoslovanskými jazykmi. Treba ešte pripomenúť, že slovenské prvky v Herkelovej gramatike prevládajú, na čo upozornil P. J. Šafárik už roku 1826 a neskôr aj iní. Práve táto stránka Herkelovho diela bola v súlade so štúrovským hnutím za samostatnú slovenčinu. Mladý Samuel Ormis bol Herkelovým dielom priamo oduševnený, chválil si najmä jeho metódu a odporúčal ju S. B. Hroboňovi i Ľudovítovi Štúrovi. S. Ormis v liste S. B. Hroboňovi 10. 1. 1845 píše: „A kebi ste Vi p. Stúr to dalej, co Herkel zacau, zdokonalíu, tak môže zase z Tatjer vinst praví koren a jadro reci Slovjanskej a celí svet bi sa za námi zpravovau, a mi bi sme boli pramen šetkého života Slávii.“ Je samozrejmé, že Ormisova predstava má silný romantický nádych, ale

upozornenie na podstatu Herkelovho dlela je reálne. Vo svojej gramatike Herkel uvádza veľa citátov z jednotlivých slovanských jazykov (zväčša ruské, české, poľské a srbské piesne) a na konci svojej práce pripája dve ukážky ako vzor všeslovanského jazyka, ktorý sám vytvoril. Jedna z nich znie: “Za starego vieku jedna kralica, koja mala tri prelepije dievice: milicu, krasicu a mudricu; yse tri byly bogate, okrem bogatstva milica byla pokorna, krasica uctiva, a mudrica umena. One matku, a matka je lubila, i naucavala, medzi sebu takto govonile: mile sestri: mi poídemo za muži na tri strani: jedna k sjeveru, druga ku vichodu, tretia ku poldniu, nezabudnimo jedna na drugu, neb smo z jednej kervi, z jednej matieri. Ove ríci slušuc stara kralica, jejich matuška od radosti omladnula, vidane sve ceri casto naštivovala, a vse ludstvo spjevaním svím rastomilim obveselovala“.